

Д А Н И Е Л В Ъ Л Ч Е В

ЛЕКЦИИ ПО

**ОБЩА
ТЕОРИЯ
НА
ПРАВOTO**

1

ЧАСТ

 ciela

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение.....	9
Лекция 1	
ЮРИДИЧЕСКАТА НАУКА.....	15
1. Обект, задача, метод и предмет на научно изследване .	15
2. Правото като обект на изследване.....	19
2.1. Трудности при очертаването на правото като обект на изследване	19
2.2. Фактическо и дължимо. Норма.....	23
2.3. Правото като система от норми.....	30
3. Задача, метод и предмет на юридическата наука.....	34
3.1. Задача на юридическата наука.....	34
3.2. Методи при изследване на правото	35
3.3. Юридическият метод.	40
3.4. Предмет на юридическата наука	45
4. Общата теория на правото като наука	46
4.1. С какво се занимава Общата теория на правото?.....	46
4.2. Възникване и развитие на Общата теория на правото	47
Лекция 2	
ВАЛИДНОСТТА В ПРАВОТО И СЪСТОЯНИЕТО НА СЪВРЕМЕННИЯ ПРАВНО-ФИЛОСОФСКИ ДЕБАТ	57
1. Проблемът за валидността в правото	57
1.1. Понятието „валидност" и неговата употреба във всекидневния и в юридическия език.....	57
1.2. Валидността като критерий за разграничение на правните теории.....	63

2. Естествено право. Съвременни естественоправни теории.....	69
2.1. Естествено право.....	69
2.2. Съвременни естественоправни теории	80
3. Правен социологизъм. Съвременни теории на правния социологизъм.....	91
3.1. Правен социологизъм	91
3.2. Съвременни теории на правния социологизъм	94
4. Юридически позитивизъм. Съвременни правнопозитивистки теории	99
4.1. Традиционен юридически позитивизъм	99
4.2. Съвременни правнопозитивистки теории.....	106
5. Право и език. Правна догматика и юридическа херменевтика	124
6. Теорията, отразена в нашия курс по Обща теория на правото	127
Лекция 3	
ПРАВНАТА НОРМА.....	133
1. Понятие за правна норма.....	133
1.1. Правната норма като социална норма.....	133
1.2. Дефиниция на правна норма	135
1.3. Юридическата санкция като практически критерий.....	137
2. Видове социални норми и тяхното юридическо значение	142
2.1. Морални норми	142
2.2. Обичайни норми	144
2.3. Религиозни норми	145
2.4. Други видове социални норми.....	147
2.5. Юридическо значение на социалните норми	149
3. Правна норма и речеви акт.....	153

4.	Структура на правната норма	158	
5.	Основни видове правни норми	165	
5.1.	Общи и индивидуални правни норми	165	
5.2.	Първични и вторични правни норми	171	
5.3.	Видове първични правни норми	172	
5.4.	Видове вторични правни норми	175	
5.5.	Други класификации на правните норми.....	184	
6.	Правни норми и правни принципи	190	
6.1.	Понятието „правен принцип"	190	
6.2.	Съотношение между правен принцип и правна норма	192	
6.3.	Нашата теза.....	195	
7.	Действие на правните норми	200	
7.1.	Действие на правните норми във времето	200	
7.2.	Действие на правните норми в пространството	207	
7.3.	Действие на правните норми по отношение на лицата	209	
Лекция 4			
ПРАВОТО КАТО СИСТЕМА.....			213
1.	Правна система и правен ред.....	213	
1.1.	Понятията „правна система" и „правен ред"	213	
1.2.	Теории за правната система (правния ред)	216	

2. Единство на правната система	225
2.1. Правото като система от норми	225
2.2. Статични и динамични нормативни системи	228
2.3. Правото като динамичен нормативен ред. Вериги на валидността	229
3. Структура на правната система	235
3.1. Три аспекта на проблема за структурата на правната система	234
3.2. Структура на правната система от гледна точка на йерархията на общите норми	236
3.3. Структура на правната система от гледна точка на правното регулиране	242
3.4. Структура на правната система от гледна точка на източниците на правото	266
4. Завършеност и кохерентност на правната система	289
4.1. Празноти в правото и способности за тяхното преодоляване	289
4.2. Конфликти в правото и способности за тяхното преодоляване	299
5. Правната система и нейната непосредствена среда	309
5.1. Непосредствената среда на правото	309
5.2. Дадености от сферата на дължимото (Sollen).....	310
5.3. Дадености от сферата на фактическото (Scin)	310
Библиография	312

ВЪВЕДЕНИЕ

1. В една от сериите на известния американски сериал *Приятели* има следния разговор:

- *Значи Вие не сте лекар?*
- *Не, не съм лекар.*
- *Сигурен ли сте, че не сте лекар?*
- *Мога да Ви оперирам, за да Ви докажа.*

Тук, разбира се, всички се смеем. Онова, което отличава лекаря хирург от всеки друг, са неговите задълбочени познания за устройството и функционирането на човешкото тяло, както и неговите умения по оперативен път да отстранява или ограничава патологични изменения в него. Самата идея, че човек без такава подготовка и умения би могъл да оперира, ни се струва абсурдна. А поднесенният по определен начин абсурд често е смешен.

Нека сега да се запитаме - може ли един съдия от Районния съд в Ихтиман да оперира успешно перде на окото? Очевидно не. А дали такава операция могат да извършат трима съдии от Върховния касационен съд или петима съдии от Върховния административен съд? Отговорът отново е отрицателен.

Но ако поставим въпроса дали един учен хирург може да участва в процеса по създаване на правни норми, респективно в процеса по тяхното прилагане, то има вероятност отговорът да бъде различен. Очният хирург може не само да бъде член на парламента или на правителството и по този начин да участва в създаването на закони или на подзаконовни нормативни актове, но може да бъде и участник в орган, който се произнася по съдебни спорове - например член на съдебно жури, което да взема решение по дело в американски съд или пък съдебен заседател по дело в български съд.

Но тогава нашите примери водят до смущаващи разсъждения. Ясно е каква е задачата на обучението в Медицинския факултет - студентите да се запознаят със строежа и функционирането на човешкото тяло, с патологичните отклонения в него, както и с начините за преодоляване или ограничаване на тези отклонения. На този фон задачата на обучението в Юридическия факултет изглежда проблематична.

2. Както в медицината, така и в правото, за да се стигне до дадено ниво на компетентност, е необходимо да се премине през определена подготовка - натрупване на знания, придобиване на умения, специализация в определена по-

тясна област (независимо дали става въпрос за очна хирургия или за търговско право). Но съществува и едно съществено различие.

Човешкото тяло не се променя (поне не и измервано с мащаба на човешкия живот). Знанията за неговия строеж и функциониране, разбира се, еволюират, развиват се и техниката и технологиите, които оказват въздействие върху хирургията. Но човешкото тяло остава същото.

Нещата по отношение на правото са доста по-различни. Възможно е в рамките на един човешки живот правният ред драматично (и дори напълно) да се промени. През последните век и половина в България е имало поне три такива дълбоки промени - след Освобождението, в периода след 1944 г. и след 1989 г. Дори и днес, в един формално спокоен период, характеризиращ се с относително стабилен конституционен ред и приключила в голямата си част хармонизация с правото на Европейския съюз (ЕС), в българския правен ред се правят по между 800 и 1000 промени годишно. Около 1/5 от тях са на равнище закони, а останалите са изменения и допълнения в подзаконовни нормативни актове или приемане на нови подзаконовни нормативни актове. Към това следва да прибавим най-малко решенията на Конституционния съд и решенията на Върховния административен съд за отмяна на незаконосъобразни подзаконовни нормативни актове, за да си представим в най-общ вид динамиката на българския правен ред. Не е трудно да се изчисли, че ако тази динамика е трайна, то по време на обучението на един студент в Юридическия факултет ще се реализират около 5000 промени в правната ни система.

Щом това е така, знанията на юриста никога не биха могли да бъдат достатъчно точни и актуални. Но дали само знанията относно нормите в правната система, респективно уменията те да бъдат намирани и прилагани, правят някого юрист? Какво друго има един юрист, което неюристите нямат?

Някой би могъл да попита дали пък това не е изостреното чувство за справедливост? Изкушението да отговорим положително е голямо. Търсенето на връзка между правото и справедливостта е толкова старо, колкото и самата представа за правото. Древните гърци са използвали една и съща дума за справедливост и за право - *дикайон*, въпреки че са провеждали разлика между *справедлив* съм като нагласа (*дикайон*) и *постъпвам справедливо* (*дикайос*). Тезата за необходима връзка между правото и справедливостта се прехвърля и в Рим. Разбирането на римляните може да бъде обобщено с популярния израз, приписван на Целз, че *правото е изкуство за доброто и справедливото*. В християнското Средновековие юристите са първите светски интерпретатори на

въпросите за реда и справедливостта след няколко века на тотален монопол от страна на църквата.

Всичко това е вярно, но да се твърди, че юристът се отличава от лекаря, от учителя, от шофьора на автобус или от плажния спасител по изостреното си чувство за справедливост, е претенциозно и в крайна сметка невярно. Подобно твърдение издава единствено нездрави комплекси. Не само у нас, но и в целия западен свят не е нечувано да се говори за сребролюбив адвокат или за недотам обективен магистрат. В традицията на Китай например векове наред се счита за унижително явяването в съд, независимо от причините за това. Що се отнася до това доколко изобщо може да се търси съдържателна връзка между правото и морала, е отделен въпрос, на които ще отделим специално внимание в нашия курс.

Затова, въпреки високата степен на променливост на българския правен ред, няма как да не се съгласим с твърдението, че това, което отличава юриста от неюриста, са знанията за правния ред и изграждащите реда правни норми - онези правила, които регулират основни отношения в обществото и при нарушаването на които се налага централизирана публична санкция. И едно от най-важните неща при обучението в Юридическия факултет е придобиването именно на тези знания в отделните правни отрасли- гражданско право, конституционно право, административно право и т.н.

3. Но има и още нещо, което съществено отличава юриста. Това са *особеностите на юридическото мислене*. Именно юридическото мислене е отправната точка при изграждането на един курс по *Обща теория на правото*.

Затова още в началото на нашия курс по *Обща теория на правото* ще очертаем неговите основни задачи. Те могат да бъдат сведени до три, като и трите са тясно свързани с юридическото мислене:

а) Курсът по *Обща теория на правото* трябва да предложи възглед за това какво представлява *правната норма* и какво е нейното значение като основна обяснителна схема в правното познание.

б) Курсът по *Обща теория на правото* има за задача и да даде представа за структурата на един правен ред (правна система), за вида на неговите компоненти и характера на връзките между тях, за основните параметри на неговото функциониране.

в) И не на последно място, курсът по *Обща теория на правото* следва да въведе *основните правни понятия* - онези езикови означения, които, свързани в единна и относително безпротиворечива система, дават на един юрист възможността да конструира определена правна ситуация или да общува професионално с друг юрист при нейното интерпретиране.

И всичко това, за да се постави основата на едно образование, чиято крайна цел е да даде на дипломирания юрист възможност да отговори на въпроса *кои човешки актове имат юридически смисъл и какъв е този смисъл*, респективно да предвиди *какво би решил съдът*, ако възникне спор относно юридическия смисъл на определени човешки актове.